

K problematice přístupu žadatelů o azyl na trh práce v České republice¹

Ondřej Hofírek, Radka Klvaňová

Žadatelé o azyl v České republice i v dalších zemích Evropské unie ve srovnání s jinými kategoriemi migrantů na trhu práce ve specifickém postavení. Mají právo zde pobývat po dobu vyřízení jejich žádosti o azyl, ale jejich přístup na trh práce je právně omezen. V článku se zamýšlíme nad důsledky tohoto omezení pro jejich sociální začlenění v kontextu systému přijímání žadatelů o azyl. Na základě empirického výzkumu poukážeme na strategii participace na neregulárním trhu práce, kterou se žadatelé o azyl s tímto omezením snaží vyrovnat a jež se reprodukuje i po uplynutí jednoleté lhůty blokující přístup žadatelů o azyl na trh práce. Exkluzi žadatelů o azyl z trhu práce též reflektujeme v širším kontextu formování migračních politik a soudobých diskurzů o migraci.

„Každý má právo na práci, na svobodnou volbu zaměstnání, na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky a na ochranu proti nezaměstnanosti“.

Odstavec 1 článku 23 Všeobecné deklarace lidských práv

V osmdesátých a devadesátých letech minulého století došlo v Evropě k omezování imigrace a silnému zpřísnění regulací azylové migrace a k její značné politizaci, mimo jiné v reakci na ekonomickou krizi sedmdesátých let a obrovský nárůst migrace žadatelů o azyl² a uprchlíků (Koser, 2001; Düvell, 2006). Již od konce sedmdesátých let začala být tato migrace vnímána čím dál více jako problém udržení územní suverenity národních států a institucionalizovaného oddělení občanů a ostatních kategorií obyvatelstva či potenciálních příchozích (Bommes, 2004: 217). Omezování přístupu žadatelů o azyl na trh práce také souvisí s obecnějším trendem omezování přístupu žadatelů o azyl do zemí Evropské unie a díky tomu i k právu požádat o azyl stanovenému od roku 1951 Ženevskou konvencí.

Podle socioložky Lydie Morris (2003) jsou tyto trendy výrazem napětí mezi univerzalistickými idejemi transnacionálních lidských práv a partikularistickými snahami o obranu národních zájmů, jež vymezují podobu migračních a azylových politik současnosti. Jejich důsledkem je podle autorky systém občanské stratifikace neboli diferenciací práv migrantů, jež je zdrojem nerovností různých kategorií migrantů pocházejících zejména z tzv. třetích zemí. Žadatelé o azyl se nacházejí spíše na nižších příčkách tohoto žebříčku a jejich postavení je důsledkem politického vyjednávání napětí mezi možnostmi a zdroji sociálního státu a trhu práce, jež směřuje spíše k omezení přijímání žadatelů o azyl, a mezinárodními

závazky týkajícími se lidských práv (Morris, 2003). Žadatelé o azyl mají právo na pobyt v zemi a na určité minimální sociální zabezpečení po dobu vyřizování jejich žádosti o azyl, ale jejich ostatní práva včetně přístupu na trh práce jsou silně omezena. *Směrnice Rady 2003/9 ES* o stanovení minimálních norem pro přijímání žadatelů o azyl v členských státech (Směrnice, 2003) stanovuje, že členské státy EU určí dobu, po kterou je žadatelům o azyl znemožněn přístup na trh práce. Maximální délka tohoto omezení je stanovena na jeden rok, členské státy však mohou uplatňovat i lhůtu kratší.

I když vývoj azylové migrace i azylové politiky v České republice byl v devadesátých letech poněkud odlišný než ve státech západní Evropy, na přelomu tisíciletí bylo poměrně liberální pojetí české azylové politiky omezováno (Uhl, 2006) v souladu s diskurzí o ohrožení národních zájmů, které se na evropské úrovni znovu oživilo v souvislosti s imigrací od sedmdesátých let minulého tisíciletí (Smith, 1995). Od roku 2002 nastoupila česká politika v oblasti zaměstnávání žadatelů o azyl podobně restriktivní trend, legitimizovaný obvykle jednak harmonizací evropské azylové legislativy, jednak obrovským nárůstem žádostí o azyl a obavami ze zneužívání azylového systému tzv. ekonomickými migranty. Burdová-Hradečná a Dlabáčková (2006) popisují vývoj legislativních opatření týkajících se přístupu žadatelů o azyl v ČR. Žadatelé o azyl mohli v letech 1999–2002 v České republice pracovat bez administrativních překážek, od roku 2002 do roku 2004 mohli pracovat pouze na základě povolení k zaměstnání vydaného úřadem práce a až po 1 roce trvání azylového řízení. V situaci, kdy je na rozhodnutí o žádosti o azyl podána kasační stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu, vztahuje se na tyto migranty pobytový režim pro cizince s vízem za účelem strpění pobytu (§ 35 cizineckého zákona) (dále strpitelé). Od roku 2004 nabyla účinnosti právní úprava, která zaměstnávání žadatelů o azyl a strpitelů do určité míry zjednodušila. Nyní mohou žadatelé o azyl pracovat po uplynutí jednoho roku od podání žádosti na základě povolení k zaměstnání, zaměstnavatel však nepotřebuje povolení k zaměstnávání zahraničních pracovníků [§ 86 odst. 1 písm. a) a § 97 písm. g) zákona o zaměstnanosti] a pozice, na kterou je žadatel o azyl přijímán, nemusí být přednostně nabízena zájemcům o zaměstnání evidovaným u úřadu práce. Tím se sice proces vydávání povolení k zaměstnání zjednodušil, situace žadatelů o azyl v oblasti přístupu na trh práce je však stále problematická (Burdová-Hradečná, Dlabáčková, 2006).

Žadatelé o azyl žijí mnohdy v životním provizoriu a pod tlakem obav z budoucnosti. Nemají se kam vrátit, nevědí, co je čeká, jejich šance na kladné vyřízení jejich žádosti o azyl je mizivá, neboť Česká republika je dlouhodobě v udělování azylů poměrně restriktivní³. Vedle délky azylového řízení, které se i přes nedávné úsilí Ministerstva vnitra protahuje i na několik let, je omezená možnost pracovat jedním z největších problémů žadatelů o azyl v České republice (Günterová, 2005). V následujícím textu poukážeme na některé problematické aspekty omezení přístupu žadatelů o azyl na trh práce. Konfrontujeme teoretické úvahy o významu práce pro jedince a jeho sociální začlenění s empirickými poznatky z výzkumu mapujícího zkušenosti žadatelů o azyl se zaměstnáváním v České republice.

Úvahy o zapojení na trhu práce

Sociologové vnímají participaci na trhu práce jako faktor do značné míry napomáhající integraci jedince do společnosti. Integrace na trhu práce je obvykle považována za klíčovou z hlediska dlouhodobého začlenění nově příchozích. Otázka integrace žadatelů o azyl neboli distribuce členství ve společenském celku - národním státě - je však nikoli otázkou sociologickou, nýbrž otázkou veskrze politickou (Walzer, 1983: 40). Odpovědi na otázku, do jaké míry integrovat žadatele o azyl, jsou značně ovlivněny jednak současnými imigračními

diskurzy, jež pokládají imigranty za ohrožení bezpečnosti a kulturní integrity, a azylovými diskurzy, jež předpokládají, že většina žadatelů o azyl jsou „falešní uprchlíci“ a „ekonomičtí migranti“. Ačkoli i z pohledu státu lze nalézt protichůdná stanoviska k otázce, zda povolit či nepovolit přístup žadatelů o azyl na trh práce (např. Burdová-Hradečná, Dlabáčková, 2006; Horáková, 2007), zůstaneme v tomto textu na rovině sociologické a budeme se zabývat významem pracovní aktivity z hlediska žadatelů o azyl a důsledky, které pro ně může mít omezení přístupu na trh práce.

Jedním z významných atributů zaměstnání je získávání *peněžních prostředků potřebných* k uspokojování potřeb. Člověk, který vydělává vlastní prací peníze, se může rozhodnout, za které statky (hmotné či nehmotné) tyto peníze utratí. Oproti tomu člověk bez zaměstnání, pokud nemá k dispozici jmění, což obvykle nebývá případ žadatelů o azyl, je ve své spotřebě omezen strukturou poskytovaných sociálních dávek (Giddens, 1999). Žadatelé o azyl v České republice mají ze zákona nárok na ubytování a stravu a v případě, že v zařízení, ve kterém pobývají, není možnost samostatně si vařit, peněžní dávky-kapesné ve výši 16 Kč na den. V opačném případě dostávají „příspěvek na vaření“ a už žádné kapesné. Možnosti kontroly nad vlastním životem jsou tak u žadatelů o azyl značně omezeny, což je podle Szczepanikové (2004) důsledkem pojetí uprchlíků jako pasivních příjemců péče, kteří nejsou schopni zodpovědně rozhodovat o svých životech a jejich redukce na materiální potřeby.

Kromě možnosti získávat prostředky, jež umožňují samostatné rozhodování o vlastním životě, je práce v mnoha kulturních kontextech také důležitým zdrojem identity, sebeúcty a sebevědomí. Zaměstnání poskytuje člověku relativně stabilní sociální identitu, která je jeho okolím ceněna (Jahoda, Lazarsfeld, Zeisel, 2002; Giddens, 1999; Mareš, 1994). V případě žadatelů o azyl je možnost získat uznávané postavení prostřednictvím zaměstnání omezena, což u mnohých z nich vyvolává krizi identity spojenou s pocity méněcennosti a neužitečnosti a může vést i ke konfliktům s okolím. Identitotvorný význam zaměstnání není kulturně ani sociálně univerzální – pro lidi, kteří pocházejí z různých částí světa i různých společenských vrstev, může zaměstnání nabývat různých významů. I v případě velmi heterogenní kategorie žadatelů o azyl se důležitost přikládaná placené práci může lišit, například podle země původu, genderu, věku či vzdělání.

Zaměstnání je také významné pro *strukturování denních aktivit a vnímání času*, protože strukturuje denní režim. U nezaměstnaných často dochází k rozbití denní struktury, mění se jejich vnímání času a jedinec může být deprivován nedostatkem pravidelných činností (ibid). Tento problém je žadateli o azyl často palčivě pociťován, protože čekají na rozhodnutí, jehož načasování i výsledek je velmi nejistý. Zaměstnání však kromě pravidelného rytmu přináší do lidského života také *změnu*, jelikož umožňuje poznat různá prostředí. Zejména izolace v azylovém zařízení, které nabízí jen omezené možnosti realizace obvyklých denních aktivit, posiluje deprivaci způsobovanou nedostatkem možností, jak smysluplně trávit čas, a ztěžuje schopnost uprchlíků orientovat se mimo toto prostředí.

Práce je také důležitým zdrojem *kultivace lidského a sociálního kapitálu*. Umožňuje jedinci získávat různé schopnosti a dovednosti a zdokonalovat se v nich. V pracovním prostředí člověk také navazuje nové kontakty a známosti a získává tím potřebný sociální kapitál. Sociální kontakty žadatelů o azyl jsou často omezeny jen na prostředí azylového zařízení či okruh jiných migrantů, často v podobném postavení. Potenciál těchto sociálních sítí je omezený a z hlediska integrace na trhu práce často vede pouze k zprostředkování zaměstnání na sekundárním trhu práce, jež nabízí nestabilní místa s nižší prestiží a nižším mzdovým ohodnocením, tedy i nízkým potenciálem pro sociální mobilitu (Mareš, 1994: 51).

Poté, co jsme poukázali na některá úskalí života bez placeného zaměstnání, budeme se nyní věnovat výsledkům našeho výzkumu, který se zaměřil na zkušenosti žadatelů o azyl se zaměstnáváním v České republice. Ukážeme, že nezaměstnanost se týká značné části z nich i po uplynutí jednoleté lhůty, kdy je jejich participace na regulérním trhu práce znemožněna, na druhou stranu se však mnozí žadatelé o azyl této situaci snaží vyhnout, když hledají práci na neregulérním pracovním trhu.

Výzkum zkušeností žadatelů o azyl se zaměstnáváním v České republice⁴

Výzkum zkušeností žadatelů o azyl se zaměstnáváním v České republice byl realizován v rámci projektu „Proč mají zůstat stranou? – Komplexní posouzení pracovního potenciálu žadatelů o azyl.“, podpořeného z Programu Iniciativy Společenství Equal, jako součást aktivit Analytického expertního centra ve spolupráci s organizacemi OPU (Organizace pro pomoc uprchlíkům), PPU (Poradna pro uprchlíky) a SOZE (Sdružení občanů zabývajících se emigranty). Cílem výzkumu byl zjistit, jaké zkušenosti mají žadatelé o azyl s hledáním práce a zaměstnáváním v České republice a které faktory považují za největší bariéry při jejich vstupu na trh práce.

Výzkum byl realizován v období od listopadu 2005 do srpna 2006. Empirická data byla sebrána v kvantitativním dotazníkovém šetření na celkovém vzorku 161 respondentů. Dotazování byli klienti poradenství tří nevládních organizací (brněnské organizace SOZE a pražských organizací OPU a PPU), kteří měli v době realizace výzkumu v České republice právní status žadatelů o azyl nebo strpitelů. Vzhledem k tomu, že cílem výzkumu bylo zjistit zkušenosti žadatelů o azyl s regulérním i neregulérním zaměstnáváním, byli do výzkumu zahrnuti pouze ti žadatelé o azyl, kteří byli nejméně jeden rok v azylové proceduře. To je doba, po které mohou žadatelé o azyl v České republice začít regulérně pracovat. Strpitelé, tedy cizinci s vízem strpění podle azylového zákona, byli do výzkumu zahrnuti jako kategorie, které se dotýkají podobné problémy jako žadatelů o azyl, tedy nejistota ohledně budoucího rozhodnutí o jejich žádosti o azyl, pobývání v azylových zařízeních a zejména minulá zkušenost s omezeným přístupem na trh práce v době, kdy se na ně vztahoval právní status žadatelů o azyl. Strpitelé mohou v České republice pracovat na základě povolení k zaměstnání vydaného úřadem práce. Vzhledem k podobnostem statusu žadatelů o azyl a strpitelů budeme v dalším textu používat s jistým zjednodušením souhrnný termín žadatelé o azyl.

Vzhledem ke způsobu výběru respondentů a poměrně malému počtu sebraných dotazníků je třeba upozornit, že není možné výsledky výzkumu považovat za reprezentativní. Prezentovaná zjištění však naznačují určité trendy v oblasti zaměstnávání žadatelů o azyl a strpitelů v České republice a jsou ojedinělými poznatky o zkušenostech žadatelů o azyl na trhu práce v České republice.

Pracovní aktivity žadatelů o azyl

Soubor respondentů byl velmi různorodý. Mezi žadateli o azyl, kteří se zúčastnili výzkumu, bylo 55 % mužů a 45 % žen. Průměrný věk respondentů v souboru činil 37 let, přičemž nejmladšímu respondentovi bylo 18 a nejstaršímu 67 let. Podle státní příslušnosti žadatelů o azyl bylo ve zkoumaném vzorku nejvíce občanů bývalého Sovětského svazu, zejména z Ukrajiny (27 %), Arménie (11 %) a Ruské federace (10 %), dále pak z Mongolska (6 %) Afgánistánu (5 %) a Iráku (4 %).

Z hlediska nejvyššího ukončeného vzdělání převažovali respondenti s maturitou (39 %) následováni těmi, kteří ukončili středoškolské vzdělání bez maturity (27 %), vysokoškolské vzdělání mělo 21 % respondentů, základní či neukončené základní vzdělání 13 % respondentů. Z celkového počtu 161 respondentů mělo 57 % právní postavení žadatele o azyl a 43 % postavení strpitele. Většina respondentů žila v době výzkumu v České republice s rodinou (63 %) a polovina z nich bydlela v soukromí (53 %). Dalších 30 % účastníků výzkumu žilo v pobytovém středisku pro žadatele o azyl nebo v ubytovacím zařízení pro cizince s vízem strpění podle azylového zákona (14 %). Z výzkumu vyplynulo, že v posledním roce před příchodem do České republiky pracovala polovina respondentů – 42 % z nich mělo placené zaměstnání a 8 % podnikalo. Necelých 14 % respondentů studovalo a stejný byl podíl respondentů, kteří byli v domácnosti z důvodu péče o děti či jiné rodinné příslušníky, 12 % respondentů bylo nezaměstnaných a 6 % nepracovalo z jiného důvodu (např. vojenská služba, důchod, invalidita atd.). Celkem 4 % respondentů uvedla, že tuto dobu strávili v jiné zemi za účelem žádosti o azyl.

Výsledky výzkumu ukazují jednak situaci žadatelů na trhu práce v době šetření, jednak jejich minulé pracovní zkušenosti od doby, kdy požádali v České republice o azyl. Z analýzy dat získaných v dotazníkovém šetření vyplynulo, že většina respondentů byla v produktivním věku, chtěla pracovat a podle právního řádu také pracovat mohla. V době šetření ovšem mělo práci pouze 36 % z nich. Vedle respondentů, kteří měli v době šetření práci, dalších 31 % někdy v České republice pracovalo. To znamená, že z celého vzorku v České republice někdy pracovalo celkem 67 % respondentů⁵. Z poměrně velkého počtu uváděných „zaměstnání“, které během svého života v Česku mnozí respondenti vystřídali, je patrné, že se obvykle jednalo o práce nahodilého a krátkodobého charakteru na tzv. sekundárním trhu práce. Přestože většina respondentů měla středoškolské či vysokoškolské vzdělání, koncentrovali se nejvíce ve sféře manuálních prací. Nejčastějším oborem, ve kterém žadatelé o azyl v době šetření pracovali, bylo stavebnictví a úklidové práce. Pouze 5 % respondentů vykonávalo nemanuální „kancelářské“ práce jako například programování nebo účetnictví. Převážná část z nich tak pracovala mimo obor, ve kterém získali kvalifikaci, a na kvalifikačně nižší úrovni, přesto však většinou vyjadřovali se svou prací i se svým platovým ohodnocením spokojenost. Je možné, že tímto především oceňovali, že vůbec nějakou práci a plat mají.

Muži pracovali ve větší míře než ženy (práci mělo 45 % mužů a 25 % žen), nejčastěji pracovali lidé se středoškolským vzděláním (42 % z nich mělo práci), o něco méně pak vysokoškoláci (32 %) a lidé se základním či neukončeným vzděláním (14 %). Žadatelé o azyl žijící v soukromí pracovali mnohem častěji (51 %) než ti, kteří žijí v azylových zařízeních⁶ (práci mělo jen 18 % z nich). Otázkou zůstává, zda je příčinou nižšího pracovního zapojení obyvatel azylových zařízení místo jejich pobytu či zda se ti, kteří nemají práci a tedy často ani prostředky k obživě, spoléhají na azylová zařízení více než ti, kteří práci mají. Vzhledem k tomu, že azylová zařízení se často nacházejí v odlehlých místech, která nenabízí mnoho příležitostí k pracovnímu uplatnění, je dostupnost potenciálního zaměstnání pro žadatele o azyl, kteří žijí v azylových zařízeních, obtížnější.

Hledání práce a (ne)regulární práce

Výzkum ukázal, že většina žadatelů o azyl začíná hledat práci co nejdříve po příchodu do Česka, respektive po podání žádosti o azyl, a to i přesto, že do jednoho roku od podání žádosti o azyl nemohou podle platného právního řádu regulárně pracovat. Před uplynutím zákonné lhůty 1 roku od podání žádosti o azyl začalo hledat práci 89 % respondentů a 76 % z těch,

kteří někdy v Česku pracovali, ji v této době našlo, což s největší pravděpodobností znamená, že v té době pracovali neregulárně. Regulární práce je však pro většinu žadatelů o azyl obtížně dostupná i po uplynutí jednorocní „ochranné“ lhůty, a proto mnozí dále pracují neregulárně. I přes zákonem danou možnost legálně pracovat se většina respondentů nakonec koncentruje do sféry černého trhu. Více než dvě třetiny respondentů, kteří v době šetření měli práci, pracovaly bez písemné pracovní smlouvy, což znamená, že mnozí z nich pravděpodobně pracovali neregulárně. Navíc, s deklarovanou neregulární prací má zkušenost 83 % respondentů, kteří v Česku někdy pracovali⁷. Toto zjištění pravděpodobně souvisí i s často uváděným faktem, že zaměstnavatelé neznají podmínky zaměstnávání žadatelů o azyl/strpitelů.

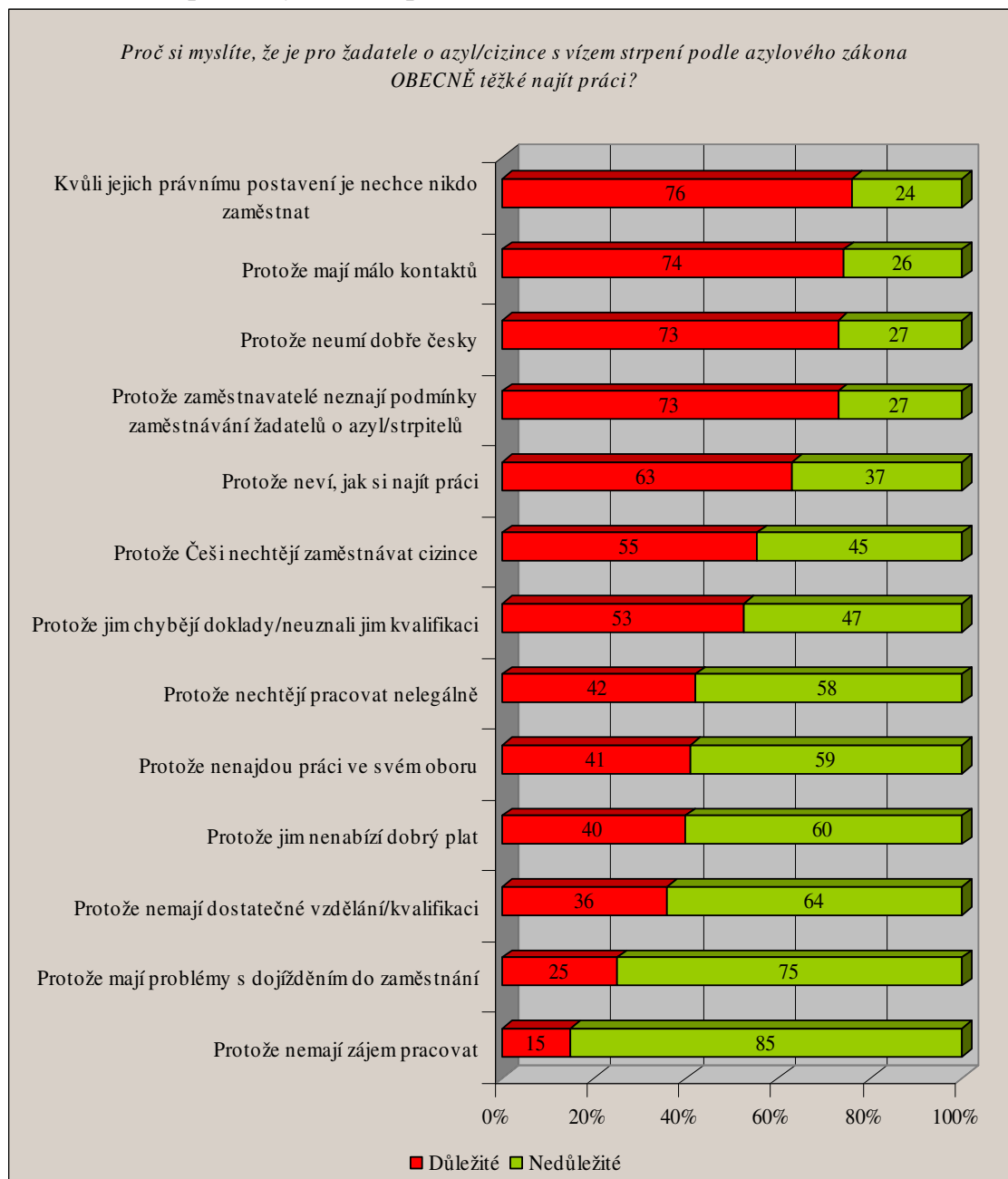
Nepřístupnost regulárního pracovního trhu pro žadatele o azyl ilustruje též zjištění, že i přesto, že mnozí respondenti vnímají svoji participaci na neregulárním pracovním trhu jako problematickou (když uvádějí, že častou překážkou při hledání práce je fakt, že nechtějí pracovat neregulárně), většina z nich je nakonec připravena neregulární práci přijmout (62 % respondentů uvedlo, že pokud by se naskytla příležitost, nabídku neregulární práce by přijali). Míru rozšíření tohoto jevu dokládá také skutečnost, že více než dvě třetiny respondentů znají ve svém okolí někoho, kdo již neregulárně pracuje. Respondenti, kteří uvedli, že mají nějakou zkušenost s neregulární prací, zároveň častěji tvrdí, že pokud by měli příležitost, pracovali by opět tímto způsobem. Naopak ti, kteří nikdy neregulárně nepracovali, častěji uvádějí, že by takto ani v budoucnu pracovat nechtěli. Sféra neregulárního zaměstnávání se tímto způsobem reprodukuje a pro jedince, kteří v ní participují, je těžké se z ní z mnoha důvodů vymanit (Nekorjak, 2006). Navíc téměř polovina žadatelů o azyl (46 %), kteří se zúčastnili výzkumu, uvedla, že se necítí být dostatečně informována o podmínkách, za jakých může v Česku regulárně pracovat, což může jen posilovat jejich tendenci spoléhat více na sféru neregulárního zaměstnávání. Podrobněji k problematice neregulárního zaměstnávání cizinců v České republice viz např. Hofírek, Nekorjak (2007).

Diskriminace a bariéry

Zejména ve sféře neregulární práce se žadatelé o azyl setkávali na pracovišti s diskriminací - hlavně s nedodržením platových podmínek a pracovní doby. Tento problém se týká zhruba třetiny respondentů. Jako další příklady diskriminace na pracovišti byly uváděny slovní urážky a napadání, diskriminující chování zaměstnavatele a odlišné pracovní podmínky v porovnání s českými pracovníky.

Jako největší bariéry nalezení zaměstnání (viz graf č.1) respondenti uváděli své právní postavení žadatelů o azyl/strpitelů a neznalost podmínek zaměstnávání žadatelů o azyl/strpitelů na straně českých zaměstnavatelů. Jako velmi závažný se respondentům jevil také nedostatek kontaktů, které mají při hledání práce k dispozici, a nedostatek informací, jakým způsobem práci hledat. Další důležitou bariérou nalezení práce v Česku může být podle respondentů také jejich nedostatečná znalost češtiny. Významnou překážku, která může komplikovat žadatelům o azyl nalezení práce, představuje podle mínění respondentů i neochota Čechů zaměstnávat cizince. Naopak nezájem pracovat, nedostatečnou kvalifikaci či problémy s dojížděním do zaměstnání na straně žadatelů o azyl nepovažovali respondenti za významné překážky nalezení práce.

Graf 1: Obecné překážky nalezení práce (% , N=155)

Zdroj: autoři

Závěr

Výsledky výzkumu nás vedou k závěru, že žadatelé o azyl nacházejí stejně jako členové ostatních marginalizovaných skupin práci spíše na sekundárním pracovním trhu nebo pracují „načerno“ (Mareš, 1994). I přesto, že se v našem výzkumu jednalo o poměrně specifickou kategorii klientů nevládních organizací, poukazují jeho výsledky na širší souvislosti systému přijímání žadatelů o azyl a jeho důsledky. Největší překážky při hledání zaměstnání, jež respondenti udávali, naznačují, že jsou to především vnější podmínky na trhu práce a systém

regulující zaměstnávání žadatelů o azyl, které je vytlačují do sféry šedé ekonomiky a ztěžují jim možnost nalezení regulérního zaměstnání. Problémem je zejména zákaz regulérně pracovat po dobu prvních dvanácti měsíců v průběhu azylové procedury, která je tak buď automaticky vede k hledání alternativ na černém trhu práce, nebo k setrvání bez zaměstnání po dobu jednoho roku. To do budoucna snižuje jejich kontakt s realitou trhu práce a omezuje tak jejich schopnost nalézt vhodné zaměstnání. K tomu přispívá i nedostatečná informovanost o podmínkách, za jakých mohou v Česku regulérně pracovat, zejména na straně zaměstnavatelů, ale zčásti i na straně žadatelů o azyl. Kvůli těmto bariérám jsou tak žadatelé o azyl většinou ochotni přijmout i málo ohodnocenou práci na nižší úrovni, než je jejich kvalifikace, a to i ve sféře neregulérní práce. Hledání práce žadatelům o azyl komplikuje též nedostatek sociálních kontaktů a znalosti českého jazyka.

Výsledky analýzy naznačují, že dosavadní nastavení podmínek přijímání žadatelů o azyl klade značné množství překážek jejich integraci jak na pracovním trhu, tak i v dalších společenských sférách. Vyloučení z participace na trhu práce provázené nedostatkem kontroly nad vlastním životem, nízkým sociálním statutem a nedostatkem společenského uznání, nedostatek pravidelného každodenního režimu a schopnosti adaptace na různá prostředí a v neposlední řadě též omezená možnost kultivace dovedností a rozmanitých sociálních kontaktů zásadně snižují schopnost těchto migrantů začlenit se v českém prostředí. Tyto důsledky pak doléhají i na uznané žadatele o azyl (azylanty), jejichž integraci se stát snaží napomáhat prostřednictvím Státního integračního programu. Podle zjištění *Analýzy přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělávání a na trh práce* je míra nezaměstnanosti azylantů v porovnání s ostatními kategoriemi migrantů vysoká (38 %), přičemž jedním z důvodů je podle autorů jejich nízká motivovanost k začlenění na trhu práce způsobená též ztrátou pracovních návyků v průběhu několikaleté azylové procedury (Analýza, 2007: 32). Zdaleka nejvíce azylantů bez práce se nachází v integračních azylových střediscích (62 %) a v mimopražských lokalitách (cca 40 %) (Analýza, 2007: 23-24), kam se zpravidla stěhují azylanty, kteří jako žadatelé o azyl či strpitelé strávili delší čas v pobytových střediscích.

Omezení přístupu žadatelů o azyl na trh práce vytváří spolu s dalšími právními úpravami specifickou kategorii migrantů, jejíž možnosti sociální participace a kontroly nad vlastním životem jsou silně omezené, a to pouze na míru postačující k absolvování azylové procedury (Bank in Bommers, 2004: 218). Tato opatření, která přispívají k životnímu provizoriu žadatelů o azyl, jsou též součástí několikastupňových bariér, jejichž cílem je zabránit nekontrolovatelnému příchodu určité kategorie lidí vnímaných jako ohrožení sociální integrity národního státu - bariérami okolo „pevnosti Evropa“ počínaje a každodenními interakcemi s českými úřady konče. Výše zmíněná opatření také odráží koncept občanské solidarity českého národa (Alexander, 2006). Poukazují totiž na hranice mezi těmi, které je česká společnost ochotná přijmout a část této solidarity s nimi sdílet (například imigranty „českého původu“ či vysoce kvalifikované migranty), a těmi, kteří vítání nejsou a jež by česká společnost raději nepřijala a ponechala je vně svých hranic. Zcela zabránit příchodu málo žádoucích žadatelů o azyl se však v současnosti nedaří a zřejmě ani nikdy nepodaří. Ti „úspěšní“ jedinci vytvářejí v tomto omezeném manévrovacím prostoru vlastní strategie, kterými se snaží učinit svůj život v exilu důstojnějším a snesitelnějším. Cesty k sociální participaci na trhu práce vedou obvykle přes neregulérní trh práce a jsou lemovány mnoha úskalími. Státem vymezená pravidla regulace života žadatelů o azyl tak do značné míry přispívají k vytváření kategorie neregulérních migrantů.

Článek vyšel poprvé v časopise Fórum sociální politiky 3/2008.

Poznámky:

1. Vznik tohoto článku byl podpořen grantem MŠMT „Reprodukce a integrace společnosti“ MSM 002 1622408. Na realizaci výzkumu se kromě autorů článku podíleli také PhDr. Michal Vašečka, PhD., Mgr. Soňa Basovníková, Bc. Daniel Mega a Mgr. Jana Reichová.
2. Podle oficiální terminologie platné od 1. 9. 2006 jsou v současnosti žadatelé o azyl nazýváni žadateli o mezinárodní ochranu. V článku používáme dřívější označení „žadatelé o azyl“, což je zavedený termín jak v běžném jazyce, tak v migračním a sociálněvědním diskurzu. Navíc v době realizace výzkumu, na jehož výsledky v článku odkazujeme, byl termín „žadatelé o azyl“ platný pro právní status, kterým se podle nové terminologie označuje žadatel o mezinárodní ochranu (novela zákona o azylu č. 165/2006 Sb.).
3. Absolutní počty žadatelů o azyl v České republice od roku 2001 postupně klesají - v roce 2001 požádalo o azyl v ČR 18 094 osob, v roce 2006 pak již pouze 3016 osob (Cizinci, 2007) - přesto Česká republika postupuje v posuzování žádostí poměrně tvrdě (ročně uspějí pouze asi 1–2 % ze všech podaných žádostí) a je za to řadou domácích i zahraničních odborníků kritizována. Úspěšnost podaných žádostí v západoevropských zemích se pohybuje mezi 10–20 % (Günterová, 2005).
4. Zkrácená verze této podkapitoly byla uveřejněna v časopise Sociální práce 2/2000. (Hofírek, O. - Klvaňová, R. Zkušenosti žadatelů o azyl a strpitelů se zaměstnáváním v České republice. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2007, č. 2, s. 136-138)
5. Téměř dvě třetiny respondentů uvedly, že v ČR vystřídali 1–3 „zaměstnání“, asi pětina respondentů uvedla, že vystřídali více než 10 „zaměstnání“. Zaměstnání bylo přitom vymezeno jako jakákoli i krátkodobá pracovní aktivita nezávisle na charakteru kontraktu se zaměstnavatelem.
6. Kategorie „Azylová zařízení“ zahrnuje varianty „azylové zařízení – tábor“ a „ubytovací zařízení pro strpitele“. Do kategorie „V soukromí“ byly zahrnuty varianty „bydlení v soukromí“ i „bydlení střídavě v soukromí a v azylovém zařízení“, přičemž jsme vycházeli z toho, že respondenti mají možnost bydlet v soukromí (navíc tuto možnost uvedlo jen 5 respondentů).
7. V odpovědi na otázku: „Pracoval(a) jste od té doby, co jste požádal(a) v ČR o azyl?“ [Varianty odpovědí: a) pracoval(a) jsem pouze legálně, b) pracoval(a) jsem legálně i nelegálně, c) pracoval(a) jsem pouze nelegálně] jen 17 % respondentů uvedlo, že pracovali pouze legálně.

Literatura

Alexander, Jeffrey, C. Ústřední solidarita, etnická okrajová skupina a sociální diferenciacie. In R. Marada (ed.) *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: CDK, 2006. ISBN 80-7325-111-6

Analýza přístupu žen imigrantek a mužů imigrantů ke vzdělání a na trh práce. 2007. [online] [cit.2007-10-30]. Dostupné z <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=441>

Bommes, Michael. Migration, Belonging, and the Shrinking Inclusive Capacity of the Nation-State. In J. Friedman, S. Randeria (eds.) *Worlds on the Move. Globalization, Migration and Cultural Security*. London, New York: I.B. Tauris, 2004, s. 209-227. ISBN 1860649513

Buchtová, Božena. *Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002. 236 s. ISBN 80-247-9006-8

Burdová-Hradečná, Pavla - Dlabáčková, Klára. *Přístup žadatelů o azyl na trh práce*. 2006 [online] [cit.2007-10-30]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1957046>

Cizinci v České Republice. Praha: Český statistický úřad. 2006, 2007. 272 s. ISBN 80-250-1263-8978-80-250-1544-5

Düvell, Frank. Irregular Migration: A Global, Historical and Economic Perspective. In Düvell, F. (ed.) *Illegal Immigration in Europe: Beyond Control*. Houndmills, New York: Palgrave MacMillan, 2006, s. 14 – 34. ISBN 1843760274

Giddens, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo. 595 s. ISBN 80-7203-124-4

Günterová, Tereza. *Uprchlíci a žadatelé o azyl v České republice*. 2005. [online] [cit.2007-10-30]. Dostupné z: http://www.varianty.cz/download/doc/activities/71_0.pdf

Hofírek, Ondřej - Nekorjak, Michal. Neregulární práce imigrantů v České republice. *Sociální práce/Sociální práca*, 2007, č. 2, s. 78-90. ISSN 1213-6204

Horáková, Milada. *Žadatelé o azyl a možnosti jejich zaměstnávání*. 2007. [online] [cit.2007-10-30]. Dostupné z: http://www.uprchlici.cz/cs/aktualne/clanky/zadatele-o-azyl-a-moznosti-jejich-zamestnavani_0126.html

Jahoda, Marie - Lazarsfeld, Paul, F. - Zeisel, Hans. *Marienthal: the sociology of an unemployed community*. New Brunswick: Transaction Publishers. 2002. 128 s. ISBN 0765809443

Koser, Khalid. New Approaches to Asylum. *International Migration*, 2001, vol. 39, str. 85-97. ISSN 0197-9183

Mareš, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 150 s. ISBN 80-90142-9-4

Morris, Lydia. Managing Contradictions: Civic Stratification and Migrants' rights. *International Migration Review*, 2003, vol. 37, no. 1, s. 74-100. ISSN 0197-9183

Nekorjak, Michal. Klientický systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky. *Sociální studia*, 2006, č. 1, s. 89–109. ISSN 1211-6815.

Směrnice Rady 2003/9. [online] [cit.2007-10-30]. Dostupné z: http://www.opu.cz/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=44

Smith, Anthony. *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, 1995. ISBN-13: 9780745610191

Uhl, Petr. *Nešvary české azylové politiky*. [online] [cit.2007-10-30]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1957025>

Všeobecná deklaráce lidských práv. [online] [cit.2007-10-30]. Dostupné z:
<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/czc.htm>

Walzer, Michael. *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality.* Basic Books, 1983.
ISBN 0465081894

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.
[online] [cit.2008-01-30]. Dostupné z:<http://www.sagit.cz/texty/sb99326.htm>

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. [online] [cit.2008-01-30]. Dostupné z:
<http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb04435&cd=3&typ=r>